

ДЕЯКІ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО У
ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Мовні засоби комічного в літературах європейського ареалу мають чимало спільного, що вже давно відзначалося багатьма дослідниками. Це пояснюється тим, що мова як матеріал для гумористичних творів використовується у певних комічних ситуаціях, в яких звичайно обіграється певний контраст: суто змістовий, ситуаційно-мовний, суто мовний. Якщо суто мовний контраст є специфічним для кожної мови, то перші два види гумористичних контрастів є значною мірою понадмовними, загальнолюдськими¹.

Синтаксичні засоби, що вживаються гумористами й сатириками, є, по суті, не чим іншим, як семантико-синтаксичними засобами, оскільки явища, які обіграються засобами синтаксису, супроводжуються змінами у семантиці висловлення. Кінцевим результатом цих семантичних процесів є створення комічної неоднозначності тексту, його багатоплановості.

Неоднозначність, багатоплановість тексту ускладнює його переклад, а незнання семантико-синтаксичних засобів творення комічного, зокрема, у французькій мові, призвело подекуди до певних художніх прорахунків в українських перекладах французької прози.

У сучасній французькій прозі широко використовуються такі семантико-синтаксичні засоби творення комічного, як відкриті й закриті приєднувальні конструкції, «семантичний анаколуф», порушення валентності слів, особливий ритміко-інтонаційний малюнок тощо.

Відкриті приєднувальні конструкції будуються на поєднанні в одному складному реченні явно непоєднаних, протилежних у семантичному відношенні понять. Здійснюване прямолінійно, «відкрито» для читача, це алогічне поєднання граматично оформляється спеціальними сполучниками. Так, Марсель Еме у новелі «Сабіна» хист художника-сноба ставить у залежність не тільки від манери одягатись, а й від такої дрібниці (гротескна деталь), як гарні складочки на оксамитових штанях. Формально логічність цього у смисловому відношенні абсурдного причинного зв'язку передається у французькій мові сполучником сурядності *et* («і»). Інший персонаж цієї ж новели М. Еме — англійський лорд, вражений сльозами молодої незнайомки, освідчується їй у коханні, згадуючи при цьому про свій високий річний прибуток. Іронічно-сатиричний дисонанс — річний прибуток і вияв почуття — синтаксично оформляється сполучником сурядності *car*, що вказує на причинно-наслідковий зв'язок («так як», «тому що»).

У відкритих приєднувальних конструкціях використовуються також сполучники підрядності, за допомогою яких передаються відношення причини, наслідку, допустові та ін. Так, М. Еме у фантастико-сатиричній новелі «*L'Huisser*» граматично правильною причинно-наслідковою конструкцією передає комічну ситуацію: поповнення каси філантропічного товариства пішло не на благо неімущих, а на влаштування гучних банкетів. На жаль, в українському перекладі М. Венгренівської «Марсель Еме. Семимильні чоботи» (К., Дніпро, 1978, с. 104—105) замість приєднувальної конструкції, яка мала звучати приблизно так: «пожертвування з усіх боків почали стікатися до кас філантропічних товариств, і таким чином члени правління змогли організувати чимало банкетів, де столи вгиналися від витончених страв і де виголошувалися повчальні промови», — вжито підрядне означальне: «пожертвування з усіх боків почали стікатися до кас філантропічних товариств, голови яких почали давати численні банкети...», що порушує формальну логічність і послабляє сатиричне спрямування контексту (не кажучи вже про повторення того самого слова у присудках головного й підрядного). Відкриті приєднувальні конструкції спричиняються до семантичного роздвоєння в сприйманні тексту: з одного боку, верхній, «серйозний» пласт, що усвідомлюється першим завдяки логічності синтаксичної будови (він примушує сподіватися також на логічність семантики), і з другого, глибинний, «комічний», що виникає внаслідок виявлення смислової невідповідності складових конструкцій, незважаючи на

¹ Див.: Пришва Б. Г. Словесно-ситуаційні засоби гумору (На матеріалі творів Остапа Вишні). — Мовознавство, 1974, № 3; Пришва Б. Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. — К.: Вища школа, 1977.

нормативність будови.

«Семантичний анаколуф» також представлений у французькій прозі цілком нормативною синтаксичною структурою, у семантичному ж відношенні відчувається, що кінець фрази приєднано спеціально для створення комізму. Описуючи, наприклад, місіс Кріппльстоун у «Записках і секреті майора Томпсона», П. Данінос повідомляє, що обидва її чоловіки були повішені, вживаючи дієслово «prendre». Але наступна фраза розкриває нам зміст цього дієслова, який ми зрозуміли неправильно: йдеться не про вішання, а підвішування фотографій чоловіків у медальйоні. Приєднувальна конструкція формально складається з двох речень, семантично пов'язаних у фразове ціле. Якби фраза не була парцельована автором на два речення, не відбулося б переосмислення дієслова «prendre», не виникла б комічна двозначність тексту.

Засіб «семантичного анаколуфа» більш виразно, ніж відкрита приєднувальна конструкція, передає ефект зраженого сподівання: надто різким і несподіваним виявляється зіткнення несумісних у семантичному відношенні одиниць.

Семантико-синтаксичний засіб порушення валентності слів будується на руйнуванні синтаксичної конструкції. Він має два різновиди. Більш популярний передбачає порушення поєднання слів через перестановку, обмін місцями граматичних компонентів синтаксичної конструкції, що виконують одну й ту ж функцію у паралельних синтаксичних будовах, — міняються підмети, додатки та ін. Наприклад, висміюючи сучасний спосіб життя, що перетворив багатьох французів у автомати, які здійснюють ті самі дії, П. Данінос пише, що є вже люди, які «читають свій сніданок, поїдаючи ранкову пошту».

Другий різновид цього засобу передбачає поєднання слів всупереч їх валентності. Так, Г. Шевальє, дивно, оксиморонно поєднуючи слова «chanter» (співати) і «jambes» (ноги), викликає іронічне звучання слова «voix» (голос), надаючи йому оказіонального комічного відтінку «співати за допомогою ніг»- Засіб порушення валентності слів не враховано в українському перекладі П. Соколовського (Шевальє Г. Клошмерль. — К. : Дніпро, 1973, с. 220), і він звучить у значно ширшій конструкції так: «Бєбі Мамур, співаючи, силкувалась якнайбільше виставляти свої ноги, і всі казали, що в неї чарівний голос». Зникла і гама смислових асоціацій.

Розгляд семантико-синтаксичних засобів творення комічного на матеріалі творів французьких письменників показує, що синтаксична організація образної мови має чимало спільного не тільки в близькоспоріднених мовах, а й у мовах різних сімей індоєвропейської групи. Вирішальним фактором цієї близькості є фактор семантичний. Описані тут явища відомі в українській літературній мові з часів Г. Квітки-Основ'яненка. Вони стверджують також правомірність дослідження з погляду гумористичної функції буквально всіх елементів, навіть таких «нейтральних» і всезагальних, як сполучники. Наявність семантико-синтаксичної багатоплановості комізму вимагає особливої уваги перекладача: слід враховувати не тільки семантичну гру, комічну багатозначність оригіналу і передавати її відповідними мовними засобами, а й відібрати з цих засобів єдино можливі на даному етапі розвитку лінгвостилістичних традицій мови перекладу.